

Vladimír Smejkal, Hana Schelová Bachrachová

VELKÝ LEXIKON SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ

Druhé, rozšířené vydání bestselleru



Vladimír Smejkal, Hana Schelová Bachrachová

VELKÝ LEXIKON SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ

Druhé, rozšířené vydání bestselleru

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude *trestně stíháno*.

Prof. Ing. Vladimír Smejkal, CSc., LL.M.
JUDr. Hana Schelová Bachrachová, Ph.D., LL.M.

Velký lexikon společenského chování
2., rozšířené vydání bestselleru

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4535. publikaci

Odpovědný redaktor PhDr. Milan Pokorný
Sazba Jan Šístek
Počet stran 400
Druhé vydání, Praha 2011
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2011
Illustrations © Roman Kliský
Cover Design © Roman Kliský
Cover Photo © fotobanka allphoto

Autorem snímku na str. 12 je Lenka Pekárková. Fotografováno v prostorách restaurace Bellevue, Smetanovo nábřeží 18, Praha 1, www.zatisigroup.cz

ISBN 978-80-247-3650-1 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-7081-9 (elektronická verze ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-7082-6 (elektronická verze ve formátu EPUB)

Obsah

O AUTORECH	11
PŘEDMLUVA	13
ÚVOD	15
VZNIK A ZÁKLADY SPOLEČENSKÉHO CHOVÁNÍ	17
Proč vzniklo společenské chování a jak se vyvíjelo	17
Společenská významnost lidí	22
Zásady pro každou situaci	25
Ženské a mužské role ve společnosti	27
<i>Být ženou</i>	27
<i>Být mužem</i>	31
PRVNÍ KONTAKTY	33
Komunikace mezi lidmi	33
<i>Neverbální komunikace</i>	33
<i>Řeč – verbální komunikace</i>	37
Pozdrav	38
Podání ruky	44
Líbání	46
Představování, tituly a vizitky	47
<i>Představování</i>	47
<i>Tituly</i>	52
<i>Diplomaté</i>	56
<i>Navštívenky</i>	58
Oslovování	61
Tykání a vykání	63
CHŮZE, POHYB, DOPRAVA	67
Na ulici	67
V dopravě	71
<i>Městská hromadná doprava</i>	71
<i>Jezdíme na kole</i>	73
<i>Cestujeme vlakem a autobusem</i>	74
<i>Cesta lodí a letadlem</i>	76
<i>Jízda automobilem a na motocyklu</i>	78

ZÁKLADNÍ A STŘEDNÍ ŠKOLA	83
Být správným žákem	83
Školní řád, práva a povinnosti žáků	85
Na školní akci	87
<i>Na výletě</i>	87
<i>Na lyžařském výcviku</i>	88
<i>Na škole v přírodě</i>	90
<i>Školní večírek</i>	91
<i>Jak si zvolit střední školu</i>	92
Maturita a jiné zkoušky	93
Co po maturitě	95
Vyšší odborné školy a jiné nástavby	95
<i>Přijímací zkoušky na vysokou školu</i>	97
<i>Studium v zahraničí</i>	100
 VYSOKÁ ŠKOLA	 103
<i>Univerzitní a neuniverzitní vysoké školy</i>	103
<i>Organizace vysoké školy</i>	104
<i>Jak studovat</i>	106
Studentský život	108
Ukončení studia	109
Státní zkouška a diplomová práce	110
Promoce	112
 V ZAMĚSTNÁNÍ	 117
Ucházíme se o zaměstnání	117
<i>Cesty k dobrému zaměstnání</i>	118
<i>Jak prodat znalosti</i>	118
<i>Píšeme CV</i>	119
<i>Přijímací pohovor</i>	120
<i>Smlouva a nástup do zaměstnání</i>	122
Chování v zaměstnání	123
<i>Zaměstnanec a jeho okolí</i>	123
<i>Pracovní prostředí</i>	126
<i>Pracovní návštěvy</i>	129
<i>Firemní večírky</i>	132
Dopisy a jiné formy komunikace	134
<i>Dopisy obchodní a soukromé</i>	134
<i>Telefax</i>	137
<i>Telefon</i>	137
<i>E-mail, instant messaging, datové schránky a sociální sítě</i>	141
Krátkodobá zaměstnání – brigády	144
<i>Au-pair</i>	145

<i>Brigáda na živnostenské oprávnění</i>	146
Každý může být nezaměstnaný	148
ODÍVÁNÍ	151
Úvodem k oblékání	151
Pánské odívání	153
<i>Druhy pánských obleků</i>	154
<i>Jiné pánské oblečení</i>	157
<i>Doplňky</i>	158
<i>Obuv</i>	162
Dámské odívání	164
<i>Oblékání v životních etapách</i>	164
<i>Urban look</i>	166
<i>Kostým</i>	167
<i>Sako</i>	167
<i>Kalhoty</i>	168
<i>Šaty</i>	169
<i>Sukně</i>	171
<i>Halenky a košile</i>	172
<i>Spodní prádlo</i>	172
<i>Punčochy a punčocháče</i>	172
<i>Kabát, paletó, bunda</i>	173
<i>Boty</i>	173
<i>Kabelky</i>	175
<i>Klobouk a jiné pokrývky hlavy</i>	177
<i>Šperky a hodinky</i>	178
<i>Rukavice a rukavičky</i>	179
<i>Módní doplňky</i>	179
<i>Piercing</i>	179
<i>Tetování</i>	181
<i>Henna</i>	182
<i>Japonské malování</i>	182
<i>Obtisky</i>	182
Oblečení v zaměstnání	183
Oblečení do školy	185
Oblečení do společnosti	186
Plesy a slavnostní příležitosti	187
Oblečení pro volné chvíle a soukromí	189
NÁVŠTĚVY A STOLNIČENÍ	191
Soukromé návštěvy	191
Oficiální společenská setkání	198
<i>Soukromá setkání a veselice</i>	200

Jídlo a pití	205
<i>Druhy podniků</i>	205
<i>Příchod a odchod</i>	208
<i>Menu</i>	211
<i>Nápoje</i>	213
<i>Stolníčení</i>	223
<i>Figle a speciality při stolování</i>	235
<i>Podávání nápojů</i>	240
ŽIVOT A TAK	253
Těžká léta dospívání	253
<i>Stáváme se dospělými</i>	253
<i>Každodenní problémy</i>	254
<i>Mladá dáma</i>	255
<i>Mladý muž</i>	260
Je mi patnáct	262
<i>Občanský průkaz</i>	262
<i>Trestní odpovědnost</i>	263
<i>Zletilost</i>	263
Partnerské vztahy	264
<i>První lásky</i>	266
<i>Jak zaujmout (na prvním rande)?</i>	267
<i>Pro chlapce</i>	269
<i>Pro dívky</i>	271
<i>Poprvé v rodině</i>	272
<i>První doteky</i>	275
<i>Sex</i>	275
<i>Rodičovství</i>	277
<i>Výměny názorů a hádky</i>	279
<i>Rozcházíme se</i>	281
<i>Rozvádíme se jako lidé</i>	283
<i>Stinné stránky vztahů</i>	285
<i>Singles</i>	286
RODINNÉ OBŘADY	289
Zasnoubení a žádost o ruku	289
Svatba	291
Registrované partnerství	302
Promoce	303
Pohřeb	303
NÁBOŽENSTVÍ A NÁBOŽENSKÉ OBŘADY	307
Křesťanská náboženství	307
<i>Východní křesťanství</i>	308

<i>Starobylé orientální církve</i>	309
<i>Protestantské (evangelické) křesťanství</i>	309
<i>Římskokatolické křesťanství a jeho církev</i>	310
Židovské náboženství	315
<i>Židovské svátky</i>	318
<i>Židovské obřady</i>	320
Další náboženství	322
<i>Islám</i>	322
<i>Buddhismus</i>	323
<i>Hinduismus</i>	324
<i>Jiná náboženství</i>	325
<i>Církve v České republice</i>	325
<i>Náboženské sekty</i>	326
TANEC, KULTURA	329
Tanec	329
Výpravy za kulturou	334
<i>Kino</i>	334
<i>Divadlo a koncerty vážné hudby</i>	335
<i>Koncerty populární hudby</i>	336
<i>Vernisáž</i>	338
<i>Výpravy za erotikou</i>	338
CESTOVÁNÍ A VOLNÝ ČAS	343
Cesty do ciziny (obchodní i soukromé)	343
Dovolená a volný čas	350
Sport	356
MEZNÍ SITUACE	359
U lékaře	359
V nemocnici	360
Práva pacientů	362
<i>Obecná práva pacientů</i>	362
<i>Charta práv dětí v nemocnici</i>	363
<i>Jak postupovat při stížnostech</i>	364
Prevence proti kriminalitě	365
<i>Ochrana obydlí</i>	365
<i>Ochrana osob</i>	368
<i>Nutná obrana</i>	372
Oběť nehody či trestného činu	374
<i>Dopravní nehoda</i>	374
<i>Odcizení vozidla</i>	377
<i>Krádež a vloupání</i>	378
<i>Přepadení</i>	378

<i>Znásilnění</i>	379
Živelné katastrofy a jiné hrozby	380
<i>Požár</i>	380
<i>Záplavy</i>	381
<i>Terorismus</i>	382
<i>Výskyt podezřelé situace</i>	382
<i>Podezřelé zásilky</i>	382
<i>Teroristická akce</i>	383
<i>Pouliční nepokoje a demonstrace</i>	384
ZÁVĚR	387
LITERATURA	389
REJSTŘÍK	393

O autorech

Prof. Ing. Vladimír Smejkal, CSc., LL.M. (*1955, Brno)

Je univerzitním profesorem a soudním znalcem. Zabývá se především ekonomikou, právem a bezpečností informačních systémů a počítačovou kriminalitou. V těchto oborech působí již přes dvacet let jako soudní znalec. Je členem Legislativní rady vlády. Významný je jeho podíl na zákonu o elektronickém podpisu, o elektronických právních úkonech a na další české legislativě týkající se především elektronické komunikace. Přednáší na Masarykově univerzitě v Brně a Vysokém učení technickém v Brně.

Sám či se spoluautory napsal řadu ceněných odborných knih (*Počítačové právo, Právo informačních a telekomunikačních systémů, Internet a SSS, Řízení rizik, E-government v českém právu, Autorská díla v hromadných sdělovacích prostředcích*).

V minulosti se věnoval soutěžnímu společenskému tanci, učil v kurzech tance a společenského chování a vydal několik publikací na toto téma – počínaje skripty *Umění jednat s lidmi* (1985) přes dvě vydání *Abecedy společenského chování* (1989 a 1990) a *Malou encyklopedii společenského chování* (1999 a 2001). Společně s JUDr. Hanou Bachrachovou jsou autory již pěti vydání nejprodávanější knihy *Lexikon společenského chování*, která vychází v nakladatelství Grada od roku 1993. Jejich společným nejvýznamnějším dílem je *Velký lexikon společenského chování* (Grada Publishing, 2007) – nejobsáhlejší kniha na toto téma od dob první republiky (dvě vydání).

Mezi jeho zájmy patří ochrana zvířat (byl předsedou Pražského spolku ochránců zvířat), výtvarné umění, literatura, gastronomie a enologie. Zajímá se rovněž o sportovní automobily a létání. Miluje kočky a sám o několik pečuje. Je členem Asociace sommeliérů ČR.

Kontakt: www.znalci.cz, www.kompetence.cz.

JUDr. Hana Schelová Bachrachová, Ph.D., LL.M. (*1974, Praha)

Je samostatnou advokátkou a vede kancelář v Praze. V roce 2002 dokončila postgraduální studium (LL.M.) na Právnické fakultě Universität Passau v Německu a v roce 2010 doktorské postgraduální studium Ph.D. v oboru občanského – autorského – práva. Publikuje příspěvky na téma společenské chování a články v odborném právnickém tisku, podílela se i na knize *Právo informačních a telekomunikačních systémů*. Je členkou rozkladové komise rady Českého telekomunikačního úřadu. Vyučuje právo na střední škole a spolupracuje s několika vysokými školami a univerzitami.

Mezi její zájmy patří sport téměř všeho druhu, cestování, umění degustace a gastronomie a též ochrana zvířat. Ráda – a dobře – vaří.

Kontakt: www.pravni-sluzby.cz.



Autorka snímku: Lenka Pekárková

Předmluva

Jsou věci, bez kterých se člověk neobejde: jídlo, pití, bezpečí, láska a sex, pocit sounáležitosti s lidskou společností, potřeba seberealizace a ještě několik dalších. V jednotlivých obdobích vývoje lidské společnosti si lidé opatrovali tyto věci různým způsobem. Pračlověk, měl-li hlad, vzal kyj a vyrazil do pralesa nebo vykopal jámu na mamuta. Zemědělec doby středověké zasadil, sklídl, pomlel, upekl. V devatenáctém století měšťan řekl služce: „Máry, udělejte k obědu pečení.“ Člověk jednadvacátého století navštíví restauraci nebo zajde do supermarketu a koupí si polotovar a kuchařskou knihu. Podobné to bylo třeba i v sexu: pračlověk odvěkl vyvolenou za vlasy do jeskyně (tvrdí se), dnešní – poněkud přejemnělý – gentleman utrácí horentní sumy, i když si to často nemůže dovolit, aby tak dokázal, že je vhodným partnerem pro rodinný život, neboť se „dokáže postarat“. A navíc k tomu opatří knihu o sexuálním životě či několik názorných CD nebo DVD.

Podobně tomu je i se společenskými zvyklostmi. Pračlověku či pračlověčici stačilo vědět, že existuje kmenová hierarchie, která určuje například pořadí konzumace uloveného mamuta, případně že cizímu kmeni je třeba se zdálky vyhnout, nechce-li skončit jako onen mamut. Čím více se společnost propojovala, civilizovala, organizovala, tím samozřejmě byly společenské zvyklosti a požadavky na určité předvídatelné chování komplikovanější. Vznikaly nejprve nepsané tradice, zvyky a obyčeje, které určovaly, jak se kdo má chovat. Brzy byly i popsány, nejprve obvykle v náboženských příkázáních, která určovala, co je přijatelné, resp. povolené, a co nikoliv. Příkladem může být desatero příkázání katolického náboženství nebo islámský korán. Někdy byly tyto náboženské zásady zkombinovány s právními principy v prvních zákonících nebo s výkladem prakticky o všech aspektech života – například židovský talmud. Objevily se i přehledy dvorské etikety. S postupujícím „odnáboženšťováním“ společnosti se počaly objevovat i první příručky společenského chování, případně jejich jakási nadstavba – návody, jak dosáhnout uznání ve společnosti, úspěchu v zaměstnání a životního štěstí. Dnes tedy i v této oblasti je možné navštívit knihkupce a pořídit si přehled, jak se chovat v běžných i neobvyklých společenských situacích.

Stálá obliba populárně-naučných knih v čele s kuchařkami, učebnicemi jazyků, erotickou literaturou a kutilskými příručkami se v posledních desetiletích dotkla i literatury o společenském chování. Když těsně po revoluci vyšla v roce 1990 kniha V. Smejkal *Abeceda společenského chování*, byla rychle rozebrána. Od roku 1993, od svého prvního vydání v nakladatelství Grada, se nepřetržitě prodává navazující dílo V. Smejkal a H. Schelové Bachrachové *Lexikon společenského chování*, který vyšel již v pěti vydáních a v několika dotiscích a stal se i učebnicí na řadě škol. Celkem dosáhl již závratného počtu takřka 60 000 výtisků! Zároveň vyšla i řada jiných příruček na toto téma. Jinými slovy – zájem o pravidla společenského chování se díkybohu stal opět trvalkou našeho vzdělávání a sebevzdělávání.

Neustálé změny v našem životě, vývoj společnosti a jejích zvyků, jakož i dotazy čtenářů a požadavky na zařazení dalších témat se staly důvodem, abychom na základě velmi



úspěšného *Lexikonu společenského chování* vytvořili nové, rozsáhlé dílo. Najdete zde vše, co člověk společenský potřebuje ke zvládnutí takřka všech životních situací, s nimiž se během svého života setkáváme. Naším mottem bylo „Od křtin do pohřbu“ aneb „Společenské chování vždy a všude“.

Co se ale nemění, je naše hluboké přesvědčení, že bez znalostí potřebných společenských mechanismů a zvyklostí, které vám nabízíme v naší knize přehlednou a – jak doufáme – i zábavnou formou, se nikdo neobejde.

Vladimír Smejkal, Hana Schelová Bachrachová

Úvod

Máme za sebou více než dvacet let, o kterých lze říci, že se opakují jednou za sto let. Co jsme prožili, lze stručně charakterizovat takto: přechod od totalitního systému k demokratickému; samostatné Česko a Slovensko; postupná integrace do evropských politických, vojenských a hospodářských struktur; větší svoboda, ale i větší odpovědnost jednotlivce; co není zakázáno, je povoleno; místo státního plánu tržní hospodářství; nové třídy a vrstvy ve společnosti; nabídka výrobků z celého světa; expanze sdělovacích prostředků a reklamy; masážní a erotické salony; možnost cestování po celém světě včetně cest za vzděláním a za prací; občas nějaká ta stávka či demonstrace; „tunelování“ a jiné podvody; drogy; záplavy; členství v NATO a vstup do EU s následnými rozpaky a obavami z dalšího vývoje evropského „superstátu“; globalizace; boj za udržitelný rozvoj aneb od ekologie k ekoterorismu; v poslední době bohužel i teroristické útoky a obrana proti nim... atd.

To vše dnes patří ke každodennímu životu, který je daleko dynamičtější, proměnlivější, dá se říci hektičtější, více podléhá různým vlivům, než tomu bylo v oněch nešťastných padesáti letech mezi první okupací Československa v roce 1939 až po revoluční rok 1989. A možná v jedenáctém roce 21. století žijeme již zase poněkud jinak, než jak tomu bylo před dvaceti lety.

V mnohém můžeme najít paralelu s obdobím budování první republiky – samostatného Československa po roce 1918. Často jsou v tisku připomínána jména tehdejších velikánů ducha – Masaryka, Švehly, Rašína, Krofty a dalších, aniž bychom je zde chtěli třídit či hodnotit, přičemž situace dnešních politiků, ekonomů a dalších osobností je považována za velmi obdobnou – v kladném i záporném slova smyslu. (Doporučujeme přečíst si *Budování státu* Ferdinanda Peroutky. Když zapomenete, co čtete, budete mít pocit, že jde o reportáž z dneška.)

V oblasti společenského chování je tomu zcela stejně. Rozpad rakousko-uherského mocnářství, osvobození mnoha evropských národů, silný vliv Spojených států ze zámoří – to vše mělo pronikavý vliv na atmosféru duchovních i materiálních vztahů nového československého státu po roce 1918. Podobně jako dnes byla i tehdy proklamována demokracie jako princip nadřazený veškerému společenskému konání a všechny tradiční společenské uzance a zvyklosti byly šmahem odmítány – dílem jako zastaralé přežitky Rakouska-Uherska, dílem jako výbava pro moderního demokratického člověka nepotřebná. Vakuum nové etiky, které se po roce 1918 objevilo, zaplnil zakladatel české nauky o společenském chování, obřadník kanceláře prezidenta, dr. Jiří Stanislav Guth-Jarkovský. Ve svém pravděpodobně nejpoulnějším díle – *Společenském katechismu* – o tom píše: „Společenský život český byl ještě donedávna v plenkách... alespoň jsme teď tak daleko, že uznáváme namnoze potřebu znáti společenské formy... Dnes i od nejzarytějšího demokrata nebo člověka jakkoli jiného přesvědčení politického žádá se aspoň, aby neurážel neznalostí společenských forem.“ (V dalším textu Guth-Jarkovský dosti ostře kritizuje poměry a zvyklosti české společnosti – a opět



bychom zde našli mnoho shod se současností, jakkoliv některé tehdejší zásady společenského chování, jím propagované, jsou dnes v mnohém překonané.)

Nenacházíme zde opět takřka absolutní shodu s dneškem? V něčem hledíme do minulosti a snažíme se rozpomenout, jak to dělal náš dědeček či otec, v něčem se snažíme setrást vliv uplynulých čtyřiceti let komunistického režimu. V něčem hledáme poučení ze šťastnějších zemí okolo nás, které zůstaly tohoto experimentu ušetřeny, současně si ale uvědomujeme, jak jsou naše historické zkušenosti mnoha těmto zemím nesdělitelné. V něčem jsme se pustili cestami vlastními, i když třeba ne vždy šťastnými a úspěšnými – ale po bitvě je každý generálem!

Nová společensko-ekonomická situace, v níž jsme se ocitli, vyžaduje od nás mnoho. Spojitou nádobou s našimi životními úspěchy jsou úspěchy ve společnosti. Kromě nových ekonomických vztahů si musíme budovat i nové vztahy společenské. Vidíme již dnes, že se společenský život stává intenzivnějším, než tomu bylo v uplynulých skoro padesáti letech. Lidé se mohou daleko více realizovat ve svých osobních přáních a v oblastech svého zájmu. Společenský život je mnohotvárnější tak, jak se diferencují jednotlivé společenské vrstvy a třídy. Neprobíhá jen v omezeném prostoru „u nás doma“, ale v mezinárodních měřítcích. Volný pohyb osob, jaký jsme od doby první republiky nezažili, umocněný mnohonásobně snazším cestováním a překonáváním vzdáleností, přináší nové podněty a vlivy do „českomoravské kotliny“, ale současně nás staví před nové, mnohdy neznámé či nečekané situace. Současný návrat řady základních lidských hodnot, opuštěných v totalitní společnosti, by se měl promítnout i do nového společenského kodexu, který vlastně všichni právě společně vytváříme. Tento kodex nevzniká opisováním knih o společenském chování jinými autory, kteří vytvářejí své, mnohdy mediálně proslulé deriváty. Vzniká v každodenním životě, na ulici i uvnitř domů, bytů či jiných míst, být ne vždy správně a žádoucím způsobem.

Smyslem tohoto díla je přispět k budování nových společenských vztahů v České republice i za jejími hranicemi. Text je tedy zaměřen na společenský kodex pro všechny aktivní občany, od studentů a zaměstnanců až po obchodníky, podnikatele, manažery, ale i úředníky veřejné správy – tedy pro ty, kterým je společenský styk hlavní náplní jejich veškeré činnosti. Inspiraci zde najdou ale i ti, kdo jsou pouze příležitostnými lvy salonů a jinak se cítí bezpečněji v lese či na stadionu.

Pokud víme, knihy o společenském chování autorů tohoto díla jsou používány jako literatura pro střední i vysoké školy. Doufáme, že tomu tak bude i nadále, protože mládež, vstupující do života, musí být na něj připravena nejen po stránce fyziologické, ale i z hlediska umění mezilidské komunikace a chování v nejrůznějších, zpočátku mnohdy ožehavých společenských situacích. Kniha je proto určena především mládeži, a to nejen mládeži dospívající, ale i již dospělým lidem, kteří hledají odpovědi na ošemetné otázky společenského styku. Proto jsme do knihy zařadili i pasáže týkající se různých okamžiků, které ve svém životě každý z nás zažije poprvé – od dospívání přes maturitu až po pohřeb, nikoliv ovšem vlastní. Odpovědi na nejsložitější otázky zde naleznou ovšem i lidé, s jejichž profesí je společenský styk všeho druhu úzce svázán.

Vznik a základy společenského chování

Proč vzniklo společenské chování a jak se vyvíjelo

Chování člověka ve společnosti, které je obecně přijatelné a žádoucí, nazýváme tzv. **slušným chováním**. Je to takový systém mezilidských vztahů, který usnadňuje začlenění člověka do společnosti, urychluje poznávací procesy a představuje jistý **všeobecně přijatelný způsob (sociálního) chování**.

Co to tedy ono „slušné chování“ vlastně je? Od samého vzniku lidské společnosti, od doby prvobytně pospolné, existovaly určité zvyklosti, práva, nepsané zákony, způsoby jednání a chování lidí vůči sobě. Vznikaly jako důsledek každodenní praxe ve snaze zavést jakýsi systém, řád, **kodex** do života společnosti. Jak se měnily materiální podmínky, náboženské kultury, struktura společnosti, ale i geografické podmínky, podnebí a podobně, vyvíjely se a přizpůsobovaly se tyto zvyklosti a obyčeje lidí vytvářely v podstatě určité **nepsané**, ale přesně vymezené **zákony**. Některé z těchto požadavků na **chování ve společnosti** se dokonce dostaly mezi zákony nebo mezi náboženská přikázání. Podívejme se třeba na Chammurapiho zákoník, bibli, korán, talmud nebo jiné knihy vymezující způsob života tehdejší doby.

Společenská výchova nás učí vlastně jakémusi **rituálu**, obřadu, který vykonáváme ve styku s jinými lidmi. Tento obřad nemá pevnou formu a mění se v detailech podle okamžitých podmínek: žádám – jsem žádán, utíkám – honím, miluji – nenávídím, je mi to fuk... atd. Poskytuje nám prostředky pro dorozumívání, pro vyjadřování pocitů, postojů a názorů. **Snaha o dorozumění** se dnes stala jedním z hlavních motivů mezinárodních jednání, ale stejně tak se uplatňuje i mezi všemi lidmi na světě. Chceme-li mít v životě úspěch, bez umění dobře vycházet s lidmi okolo sebe **nemáme šanci!**

Přitom pojem „slušný“ je – jako řada dalších abstraktních pojmů – něčím velmi relativním. Co u nás a právě teď je považováno za zcela slušné a společensky přijatelné, může jinde



způsobit těžkou urážku. Co bylo zvykem před dvaceti lety, je dnes k smíchu. Například v jedné z příruček pro cestovatele se píše: „Cizinec by se měl předem obeznámit s mravy země, kterou navštíví. Zvyklosti se často od sebe liší a mohou být zdrojem nedorozumění nebo až útoků proti vlastní osobě. Jsou země, kde je zdvořilé hlasitě říhat po jídle a naprosto nepřipustné ptát se po manželce hostitelově – a naproti tomu existují země s přesně opačnými zvyklostmi...“

Společenské chování člověka – neboli **společenský kodex**, popřípadě **etiketa** – můžeme definovat jako **souhrn společenských zvyklostí, které nám umožňují efektivně přežít a chránit se před společenskými úrazy**. Je to vlastně souhrn pravidel, norem, zvyklostí, tradic, nepsaných zákonů... atd., které určují obvyklé a přijatelné mechanismy našeho chování ve společnosti. Normy společenského chování (nebo jinak řečeno „slušné chování“, což ovšem pro svoji relativitu není přesný termín) většinou nevznikly na základě jednání, rozhodnutí, právních a normativních aktů, ale přirozeně, podle okamžité společenské nutnosti a potřeby. Na jejich formě a obsahu se podílejí vlivy geografické, klimatické, historické, národnostní, politické, hospodářské, místní, módní – zkrátka vlivy všeho, co působí na náš život. Jak se měnily tyto podmínky a měnila se struktura společnosti, měnil se i společenský kodex. Některé normy a zvyklosti ztrácely svoje opodstatnění a mizely, jiné se objevovaly a jejich vývoj „kopíroval“ vývojovou cestu lidstva.

Tak, jak se měnilo a stále se mění společenské vědomí, měnily se, mění se a nadále se měnit budou i společenské zvyklosti. Co našim předkům připadalo zcela nemožné (dát se s někým do hovoru bez představení, pozvání muže ženou...) se stalo tu běžnější, tu méně běžnou, ale existující součástí společenského styku. Vynutil si to sám život! A tak je třeba chápat celou nauku o společenském kodexu. Je to soubor dynamických prvků s omezenou platností a různým způsobem výkladu, který je třeba vždy přizpůsobit konkrétním, momentálním podmínkám.

Proto je nutné chápat pravidla a principy společenského chování nikoliv jako soubor přesně daných a neměnných předpisů, nýbrž jako zcela proměnnou sociální a kulturní oblast. Nerespektování těchto změn a specifických odlišností může vést jen a jen ke komplikacím.

Chceme-li se zabývat chováním člověka ve společnosti, musíme se vrátit k samotnému vzniku lidské společnosti, k prvním okamžikům, kdy se „vzpřímená opice“ začala sdružovat do skupin.

Asi tak před milionem let se v historii člověka začaly odehrávat převratné a stále dramatictější vývojové změny. Lidoopové a jejich předci opustili pralesy a vrhli se do soutěže se živočichy pohybujícími se po zemi. Tento riskantní čin se podařil a vyvolal mnoho změn ve způsobu života i vývoji předků člověka. Primáti dosáhli určitého způsobu společenské organizace, zdokonalovala se technika lovu – nejen zbraně, ale i vzájemná spolupráce. Lidoopi lovili v tlupách, a tak se zlepšovala vzájemná souhra mezi jednotlivými členy skupiny. D. Morris říká v knize *Nahá opice*: „Smečka vlků se rozvíjí v rojnici, ale lidoopi lovec měl už mnohem lepší mozek než vlk, a mohl tedy přistoupit k řešení takových otázek, jako je skupinové dorozumění a součinnost.... Pralesní lidoop se stal pozemním lidoopem: ten se změnil v lovčího lidoopa, ze kterého se stal usedlý lidoop a ten se vyvinul konečně v lidoopa kulturního.“ Tyto změny ovlivnily sexuální, rodičovské i společenské chování lidoopa a později člověka.



Různé formy zdvořilosti tedy existovaly už v prvobytně pospolné společnosti, kde sloužily zejména jako signál přátelských či nepřátelských záměrů. Samotné nepoužití těchto znaků už bylo chápáno jako nepřátelství, útočné záměry. Pro tento vývojový stupeň společnosti je charakteristická společenská rovnost projevující se i ve způsobu chování.

K podstatným změnám došlo tehdy, když se od sebe začaly odlišovat třídy a vrstvy, kdy vznikaly vztahy společenské závislosti. Výrazně matriarchální nebo posléze patriarchální společnosti udělovaly rozsáhlé pravomoci stařešinům. Kmenoví náčelníci a příslušníci vyšších vrstev postupně se dělící společnosti vyžadovali daleko větší projevy podrobení a oddanosti: „Když Nefertiti a Achnaton dorazili s cválajícími koňmi ozdobenými peřím, na kamenných oltářích už hořely obětní ohně... Než přiskočil dvořan, aby pomohl krásné Nefertiti z vozu, všichni úředníci se vrhli před panovnickou dvojicí na zem a líbali půdu.“ (P. Vandenberg: *Nefertiti*)

Společenský styk v otrokářské společnosti odrážel také vztahy společenské nerovnosti, přičemž jejich provedení se lišilo podle formy státu (některé otrokářské státy starého Řecka a Říma byly pro svobodné občany značně demokratické). V jiných formách nebo ve vztahu k neplnoprávným osobám (otrokům, propuštěncům, cizincům) byla nerovnost podstatně vyšší a tyto osoby musely příslušnými formami vyjadřovat svoji hlubokou poníženost nejen panovníkovi samému, ale i jeho úředníkům, jakož i svým pánům. Porušení těchto pravidel se přísně trestalo. Všechny používané formy vzájemného styku vyjadřovaly kromě základního obsahu (pozdrav, oslovení, prosba, rozkaz apod.) také vzájemný vztah nadřízenosti, rovnosti nebo podřízenosti.

Za feudalismu se rozpory mezi lidmi dále prohlubovaly. Vlastnictví základního výrobního prostředku – půdy – umožňovalo otevřené přinucení výrobce (poddaného) k práci pro vlastníka těchto prostředků. S rozvojem výrobních sil se zvyšovalo i množství nadproduktu, a tím rostlo bohatství vládnoucí třídy feudálů, církve, později i neurozených majitelů. Ve

středověku se uplatňovaly nesmírně složité formy společenského styku. Přísná pravidla platila nejen pro chování, ale i pro druhy oděvu, které měli či museli nosit příslušníci určitých společenských skupin. Dále určovala navazování vztahů mezi lidmi, ovlivňovala vznik rodin a osudy jejich příslušníků. Nejprísnější a nejkomplicovanější pravidla vládla na dvorech panovníků a mezi šlechtou. Od útlého dětství se součástí průpravy na život šlechtických dětí stala výuka etikety – chování ve společnosti. Vždyť některé funkce osobní služby panovníkovi vykonávali pouze šlechtici, kteří museli ovládat vědu dvorní etikety do nejmenších podrobností. „Kývnutí hlavou se v Itálii rozhodně nerovnálo mrknutí. Výraz, gesto, oděv... všechno bylo vypočítáno na to, aby někoho potěšilo nebo urazilo.“ (D. Bradier: *Rubens*) Tato symbolika vyjadřovala skutečné vztahy mezi zúčastněnými.

Když se dále měnily společenské poměry a feudalismus byl vytlačován počínajícím kapitalistickým společenským zřízením, měnily se i formy společenského styku. Mnohé staré zvyklosti zmizely, některé se zachovaly, ale dostaly novou funkci, nebo se objevily nové. Místo rodové nerovnosti dané rozdělením na šlechtu a poddané zde stála široká vrstva měšťanů lišících se jedinou věcí – svým majetkem. Došlo k revolučnímu či evolučnímu (podle místních podmínek) odstranění stávajících nerovností, daných rodem a původem, a začala vznikat nerovnost nová, daná schopnostmi a majetkem. V procesu akumulace kapitálu se zformovaly dvě základní třídy kapitalistické společnosti – třída vlastníků (zaměstnavatelů) a třída pracujících (zaměstnanců). Tím došlo ke značným změnám ve společenském kodexu, k jistému „zlidovění“, což byla reakce na odstranění doposud nepřekročitelných překrad. Vznikla ale nová pravidla, jejichž porušování bylo obvykle sankcionováno vytěsněním člověka z třídy, do které patřil nebo patřit chtěl.

Další vývoj, zejména ve 20. století, vedl k něčemu, co bychom mohli nazývat určitou konvergencí tříd, jejich rozměšňováním se na různé vrstvy a prolínáním těchto vrstev. Jejich „promíchání“ napomohly i dvě světové války. Přesto k odstranění tříd ani ve válečném kvasu nedošlo a dojít nemohlo. Je třeba si uvědomit, že beztrždní společnost, jak ji vymysleli utopisté a jak ji nikdy neuskutečnili komunisté, je fikcí. Komunistická (resp. socialistická) společnost byla ještě více trždní než kapitalistická, navíc se zařazování do tříd dělo výlučně z politického (případně korupčního) hlediska, případně byla zvolena cesta dosažení beztrždní společnosti vyvražděním určitých vrstev a skupin lidí – v SSSR, stejně jako v Kambodži. Veškerá trždní jsou nicméně dosti subjektivní a můžeme se setkat například s pojmy jako horní vyšší třída (aristokracie rodem a bohatstvím), dolní vyšší třída (novější příslušníci horní třídy bez rodové tradice), horní střední třída (bohatší obchodníci, úspěšní provozovatelé svobodných povolání), dolní střední třída (malí obchodníci, úředníci, inteligence, vysoce kvalifikovaní dělníci), horní nižší třída (kvalifikovaní dělníci a drobní živnostníci), dolní nižší třída (osoby bez ukončeného základního vzdělání, společnosti se vyhýbající lidé – například tuláci a bezdomovci).

Tento detailní výčet neuvádíme proto, aby se každý z čtenářů zařadil a podle toho se radoval nebo trápil. Má posloužit jen k ilustraci, jak takové členění může být proměnlivé a subjektivní, ale také jak příslušnost do určité společenské třídy a vrstvy ovlivňuje člověka a určuje jeho společenský život. I pro naši porevoluční společnost je charakteristické vytváření nových společenských tříd. Je zajímavé sledovat, jak se většina lidí v průzkumech řadí do střední třídy, pouze několik procent do vyšší třídy a stejně tak o něco více procent do třídy nižší. Objektivně vzato – díky dlouhému období reálného socialismu – zde skutečná

střední vrstva prakticky vymizela. Poslední příslušníci této vrstvy z období před rokem 1948 vymírají a chybí zde skoro úplně kontinuita, která by se promítala nejen do majetku, ale i do tradic, zvyků, morálních postojů... prostě do všeho, co vytváří i společenské chování. Snad až skončí přeměna státního vlastnictví v soukromé a změní se principy veřejné správy z direktivního přístupu na přístup poskytování služby občanům, bude možno hovořit o vytvoření (či obnovení) střední třídy. Bude lhostejné, zda ji budeme moci dále dělit na vyšší či nižší. Ale podle mého názoru je její existence velmi významná pro fungování a stabilitu státu a ekonomiky.

Vraťme se ještě do historie – naštěstí pro nás už jen do historie. V uplynulých desítkách let totalitní společnosti nám bylo zdůrazňováno, jak je naše společnost beztřídní a jak jsou si všichni rovni. Jak tomu bylo ve skutečnosti, nejlépe vystihl G. Orwell ve svém druhém nejznámějším díle nazvaném *Farma zvířat*: „Všichni jsou si rovni, ale někteří jsou si rovnější.“ A socialistická hierarchie bedlivě zkoumala, zda je výše druhý tajemník okresního výboru komunistické strany než místopředseda KNV, a občany dělila podle svých politicko-vládních kritérií na více kategorií (z nichž každá byla odměňována jinými privilegii a trestána odlišnými postihy). Je přirozené, že v tomto období došlo ke značné degradaci společenských vztahů, etiky a morálky u většiny lidí. Dnes se musíme vyrovnat s dědictvím totality v každém z nás, které se projevuje v našich myšlenkách, reakcích, motivech a zkušenostech. Současně se musíme aktivně vyrovnat se stále větší diferenciací lidí, v jejímž důsledku se mění řada přetrvávajících společenských zvyklostí a vzniká nový společenský kodex.

S otevíráním se světu můžeme zaznamenat celkový vývoj etikety k méně formálním vztahům. Na druhou stranu nová formalizace společenských struktur a návrat k určitým hodnotám působí proti tomuto trendu. Bedlivě jsme sledovali, jak se vyvíjely společenské zvyklosti u nás v posledních dvaceti letech. Nutno říci, že osvobození člověka, získání svobody projevu a cestování, zvýšený důraz na dodržování lidských práv a větší možnosti komunikace se kladně promítají i do společenského chování. Lidé se mohou projevat se zvýšenou sebedůvěrou, mohou si být vědomi, že jejich postavení a úspěch jsou dány jejich schopnostmi, a ne „nárokovou rudou knížkou“. Mají více informací, více příležitostí. Můžeme pozorovat, že zde vznikají nové typy jedinců, které jsou charakteristické svými postoji, svou morálkou, stupnicí hodnot, svým přístupem k druhým lidem a typickým chováním. Jsou to například zámožný restituent, uštvaný podnikatel, podvodník „tunelující“ banky či důvěřivé lidi, podnikatel – dříve režimní funkcionář, manažer prosperující zahraniční firmy, mladí, intenzivně pracující muži v bílých košilích a ženy v kostýmech s nadprůměrnými výdělky (v USA se jim již velmi dávno začalo říkat *yuppies* – *young urban people*), nespokojený bývalý prominent, nezaměstnaný, humanitární pracovník... atd.

Intenzivnější kontakty s „Novým světem“ – Amerikou a Američany – přispívají k uvolňování některých společenských pravidel. I my se domníváme, že nemusíme lpět úplně na všech, po dlouhá desetiletí tradovaných formalitách. Moderní život nutně vyžaduje některé zkratky – například méně formálnosti v seznamování, oslovení, jakékoliv komunikaci. (Je to mj. důsledek i nových technologií, jakou je např. elektronická pošta a internet.) Na druhou stranu jsme dnes daleko citlivější na zasahování do našich práv, na ochranu osobnosti, zvířat, přírody, což také ovlivňuje styl našeho života a našeho chování.

Jistou novinkou posledních let je boj proti globalizaci společnosti, u některých lidí pravděpodobně jako upřímně míněný odpor vůči některým jevům, které (nevyhnutelně)

globalizační trendy s sebou přinášejí. Jejich odpor je legitimní, neboť každý má právo určovat si cíle, poslání, náplň a styl svého života. Nebudeme rozmlouvat životní hodnoty ani propagátorům odchodu do přírody, vegetariánům nebo misionářům směřujícím do Afriky. Bohužel, některými těmito filozofickými východisky se dnes zaštiťují i jiné skupiny osob, zaměřené na destrukci – kdykoliv a čehokoliv, pro něž představuje boj proti globalizaci líbivou nálepku ospravedlňující ničení a násilnosti. Nesouhlasíme s prosazováním jakýchkoliv názorů – i těch na první pohled nejzásadnějších – prostřednictvím násilí. Máme v dobré paměti násilí v minulosti, kterým vždy začínala hnutí, na něž dnes hledíme s maximálním opovržením – fašismus, komunismus, nacionalismus (abychom vybrali jen ta, která na lidstvu 20. století napáchala nejvíce škod). Jsme pro to, aby století jednadvacáté bylo ve znamení spolupráce, otevřených dveří, vzájemného respektování hodnot. Jsme proti všem druhům terorismu: politickému, ekologickému, průmyslovému apod., ať už je tento terorismus zaměřen proti lidem, nebo proti zvířatům. Podporujeme humanismus a toto naše dílo se snaží být jedním z příspěvků k jeho prosazování.

Společenská významnost lidí

Jako každá nauka, i etiketa potřebuje mít nějaké zákonitosti, z nichž by bylo možné vycházet při výkladu od jednoduchého ke složitému, od obecného ke zvláštnímu. Na rozdíl od věd exaktních, ale i od věd společenských má tato nauka o společenském chování pouze několik málo obecných pravidel. Je tomu tak proto, že v mezilidských vztazích, které nevyplynou z nějaké formální organizace a hierarchie – např. ve vojensky organizovaných složkách či v zaměstnání – se uplatňuje řada smysly někdy ani nevnímátných a námi nerozpoznatelných vlivů a faktorů. V odborné literatuře o kočkách se píše, že i když mají kočky svá teritoria, své trasy a cestičky a vládne na nich přísná hierarchie, je zvláštní, že tento vztah je proměnlivý. V určitou hodinu nebo za určitých okolností má přednost jedna kočka před druhou, ale za jiných okolností je tomu na tomtež místě naopak. Podobně je tomu i u lidí: rozhodují nejen statické hodnoty, ale značný vliv má i vysoce proměnlivá dynamika okamžiku.

Proto v podstatě máme jeden základní zákon etikety, a tím je:

ZÁKON SPOLEČENSKÉ VÝZNAMNOSTI

Co znamená a k čemu nám je? V každé situaci, do níž se ve společnosti jiných lidí dostaneme, je třeba se rozhodnout, komu patří více a komu méně projevů uctivosti, komu dáme přednost a kdo by ji měl dát nám, komu bychom měli prokazovat úsluhy a od koho můžeme tyto pozornosti přijmout. Rozhodnutí závisí na srovnání lidí do jakési pomyslné hierarchie, žebříčku, pořadí podle **společenské významnosti**. Vždy, když postavíme vedle sebe dva lidi, můžeme se rozhodnout, zda a který z nich je společensky významnější. A také sami sebe zařadíme na určité místo v posloupnosti lidí, kterými jsme obklopeni. Je přirozené

a logické, že společensky významným lidem prokazujeme úctu, zdravíme je jako první, přenecháváme jim místa k sezení, koupíme jim kafe, říkáme jim pěkné věci, snažíme se o to, aby měli více výhod ve srovnání s námi (ve výhledu, v obsluze, bezpečí, pohodlí...). Jak ale tento pojem společenské významnosti definujeme, jak poznáme, kdo je více a kdo méně společensky významný?



Především si musíme říci, že společenská významnost není žádné absolutní, neměnné ohodnocení, které by si každý z nás nosil s sebou jako velikost bot nebo rodné číslo. Je to pojem vysoce relativní, o kterém má smysl hovořit pouze tehdy, když jde o dva nebo více lidí, srovnávaných mezi sebou. Tedy nemůžeme říci, že by někdo měl společenskou významnost rovnou číslu 6,3, jiný zase 3,14 a další pro změnu 10. Ale můžeme říci nebo si uvědomit: pan Novák je společensky významnější než pan Dvořák. Nebo: slečna Jana a slečna Eva jsou stejně společensky významné. Pokud bychom ale chtěli jejich společenskou významnost popsat naprosto přesně, měli bychom ještě dodat, za jakých okolností: mezi zahrádkáři přicházejí v úvahu zřejmě jiná kritéria společenské prestiže než v zahraničním obchodu. A upozorňujeme na to zejména proto, že přenášení hodnocení určité osoby do neadekvátního prostředí může být trapné, směšné či servilní („Ano, vaše mrkev je největší, pane ministře.“).

Na druhou stranu neexistuje nikdo, kdo by nebyl alespoň nějak a někdy společensky významný. Nemůžeme o nikom z lidí říci: „Ten není vůbec společensky významný.“ Říkali

bychom tím totiž také: „Tento člověk nemá pro společnost žádný význam.“ A to pochopitelně v naší společnosti zaznít nemůže – a nesmí.

Kdo je více a kdo méně společensky významný, určují tato čtyři kritéria:

- 1. VÍCE SPOLEČENSKY VÝZNAMNÝ JE STARŠÍ NEŽLI MLADŠÍ**
- 2. VÍCE SPOLEČENSKY VÝZNAMNÁ JE ŽENA NEŽLI MUŽ**
- 3. VÍCE SPOLEČENSKY VÝZNAMNÝ JE NADŘÍZENÝ NEŽLI PODŘÍZENÝ**
- 4. VÍCE SPOLEČENSKY VÝZNAMNÁ JE ZNÁMÁ, POPULÁRNÍ, ZASLOUŽILÁ OSOBNOST**

Starší člověk má za sebou delší dobu práce pro společnost, dobu, v níž něco dokázal a získal určité zásluhy. Někdy je nebo by mohl být naším otcem, matkou, dědečkem... Senioři si obecně zaslouží naši úctu a ohledy, a to přesto, že mnohdy se sami chovají nepřívětivě společensky, dokonce někdy tohoto výsostného postavení i zneužívají.

I přes snahu o zrovnoprávnění obou pohlaví, mnohdy až přehnanou, a neustálé ataky feministek (dokonce i feministů) považujeme ženy za „růže obklopené trny“. Úctou k nim projevovanou dokládáme to, že je stále pokládáme za „něžnější pohlaví“, za ty, kdož se zaslouhují o pokračování lidského rodu rozením a výchovou našich dětí (nebo zušlechtováním nás samých).

Také nadřízenému, zejména v pracovním styku, projevujeme úctu a vážnost, která mu patří – z titulu funkce, větších znalostí, zkušeností, větší odpovědnosti.

Významná a populární osobnost (samozřejmě populární v kladném slova smyslu) je také řazena do okruhu osob společensky významných.

Ne vždy je rozhodnutí snadné a jednoznačné. Vezměme si například dvojice:

- mladší žena – starší muž;
- starší podřízený – mladší nadřízený;
- podřízená žena – nadřízený muž.

Co teď? Ve všech případech záleží na tom, jak velké jsou rozdíly mezi lidmi v jednotlivých kritériích (věk, pohlaví, postavení). Je-li v prvním případě věkový rozdíl velký, projevuje žena úctu značně staršímu muži – pokud on sám nechce zůstat nestárnoucím džentlmenem. Ani o hodně výše postavený mladší člověk nebude očekávat, že mu jeho podřízený (nebo dokonce podřízená) pomůže obléci kabát. Na druhou stranu je třeba říci, že ani seniorský věk nás neopravňuje oslovovat naše kolegy – a už vůbec ne šéfa – „hochu, chlapče“. V posledním případě, při velmi časté kombinaci podřízená žena – nadřízený muž, leží rozhodnutí na onom nadřízeném.

**PŘESNĚ ŘEČENO, JE VŽDY NA SPOLEČENSKY
VÝZNAMNĚJŠÍ OSOBE, ABY URČILA
CHARAKTER VZÁJEMNÝCH STYKŮ**

Záleží tedy na nadříceném, zda bude brát tuto ženu či dívku jen jako podřícenou osobu, nebo ji pozdraví jako první, podá spadlou kabelku, dá jí přednost ve dveřích nebo jí projeví úctu a tím ukáže, že ji bere především jako ženu. Ještě složitější je tato varianta v kombinaci **starší podřícená žena – mladší nadřícený muž**, která vyžaduje mnoho taktu a zdvořilosti, ale dá se při snaze obou stran zvládnout.

Tento princip společenské významnosti je hlavním a určujícím pravidlem všech společenských vztahů. Ovládneme-li jej, budeme si prakticky v každé situaci vědět rady.

V následujících kapitolách si detailně probereme, jak ho používat v konkrétních společenských situacích.

Zásady pro každou situaci

Ve všech situacích společenského styku se kromě popsaného zákona neobejdeme bez čtyř důležitých zásad pro každý den. Abychom si navzájem nepřekáželi, nedopalovali se, „neházeli si klacky pod nohy“ a působili na sebe přátelsky a příjemně, je třeba mít neustále na paměti čtyři pilíře společenských pravidel:

TAKT – OHLEDUPLNOST – ÚCTA K LIDEM – ESTETIČNOST

Takt je důležitou a současně delikátní složkou společenského styku. Být taktní znamená umět se vžít do situace toho, s nímž jednáme, a **jednat s ním tak, jak bychom si my sami přáli, aby za stejné situace bylo jednáno s námi**. Taktní člověk nemyslí egocentricky jen sám na sebe, ale snaží se být citlivý a vnímavý ke snahám, tužbám a citům druhého člověka. Taktní člověk dovede upozornit druhého na závadu v oblečení i chování tak, aniž by se jej dotkl a aniž by se o tom dozvěděli ostatní. Projevem taktnosti je tedy zásada kritiky: **chybu vytýkáme mezi čtyřma očima, chválíme veřejně!** Zejména v rozhovoru se projeví míra našeho taktu. Vědět, kdy a co říci, poznat, kdy mají chuť mluvit jiní, kdy si přejí, aby s nimi někdo mluvil, nebo aby je naopak nechal na pokoji, umět hovořit o věcech, které druhého zajímají, a umět se vyhnout věcem nepříjemným, to je především věcí taktu. Nelze se mu mechanicky naučit – jak říká Vlado Burian v knize *Dokonalý člověk*: „Takt je rozum srdce.“ Probudí jej v sobě ten, kdo je ve styku s lidmi vnímavý, kdo se umí vcítit do druhého a kdo se snaží poučit a rozvíjet v sobě morální vlastnosti i společenskou obratnost.

Ohleduplnost má být přirozenou vlastností kulturního člověka. Ohleduplný člověk je tolerantní, ale nikoliv bez zásad. Je kritičtější k sobě než k lidem okolo sebe. Nesnaží se prosadit a dosáhnout výhod na úkor jiných, ani jim být na obtíž. Ohleduplnost můžeme projevovat vždy a všude: doma, v zaměstnání, na ulici, v dopravních prostředcích, na místech zábavy a odpočinku... Důležitou složkou ohleduplnosti je snaha usnadňovat druhým život a nedotýkat se nepříjemně lidí okolo sebe.

Ohleduplnost by měla ruku v ruce kráčet s **upřímností**, která by nám nedovolila vyhýbat se problémům tím, že nepoukážeme na jevy neshodující se s morálkou, pracovními povinnostmi a jinými platnými zásadami.

Úcta k lidem neznamená to, že se budeme chovat k lidem přehnaně uctivě a projevovat se poklonami, plýtvat výrazy jako „rukulíbám“ a „uctivý služebník“. Je to projev naší lásky k lidem, doklad toho, že si vážíme jednotlivého člověka i všech lidí. V každém člověku najdeme něco, pro co si ho můžeme vážít, v čem je lepší než my a co bychom se mohli od něj naučit. Samozřejmě to znamená i mít úctu k lidské práci a jejím výsledkům. Budeme proto bojovat proti vandalům, proti rušení klidu a pořádku, proti lidské lhostejnosti.



Estetičnost hraje významnou úlohu při vytváření prvního dojmu o člověku a má vliv na celé jeho chování a projevy ve společnosti. Člověk se zanedbaným zevnějškem nebo nechutnými návyky může těžko očekávat, že bude kdekoliv vítaným společníkem. Z estetického cítění vyrůstá schopnost posuzovat věci z estetického hlediska – vkus. Je součástí smyslu pro krásno. Vkusné může být nejen bytové zařízení, ale i naše společenské vystupování. Estetický smysl pro krásu člověka neustále obohacuje: vytříbený vkus je obrazem osobnosti a přispívá k jejímu dalšímu rozvoji.

Kromě těchto čtyř nejzákladnějších principů kladných mezilidských vztahů existují další vlastnosti usnadňující jednání s lidmi:

- **asertivita** – víme, co chceme a co nechceme, a umíme to jasně formulovat;
- **autentičnost** – jsme opravdoví ve svých vztazích k jiným lidem, neschováváme se pod maskou, nehrajeme si na něco jiného, dovedeme říci svůj pravý názor, vystoupit sami za sebe;
- **bezprostřednost** – jednáme s lidmi přímo, vyrovnaně a upřímně, bez zábran;
- **emotivnost** – své city dokážeme dát najevo, prožít si je, ale na druhou stranu se nedáme ovládat jenom jimi a nevnučujeme je druhým lidem;

- **empatie** – umíme vcítit se do druhého, podívat se na věc jeho očima;
- **iniciativa** – aktivně navazujeme kontakty s lidmi a nečekáme, až budeme vyzváni;
- **konfrontace** – umíme se postavit „tváří v tvář“ jiným lidem, angažovat se pro určitou myšlenku a prosazovat ji;
- **konkrétnost** – při hovoru s druhými lidmi nepoužíváme neurčitých, mnohoznačných a abstraktních slov, mluvíme určitě a věcně, jasně vyjadřujeme svůj názor;
- **otevřenost** – doplňuje naši autentičnost, umožňuje druhým lidem, aby nás mohli poznat, orientovali se v nás, rozeznali, co cítíme a co si myslíme; samotná inteligence, na niž je tak často kladen důraz, není pro prosazení se mezi lidmi – na sociálním poli – rozhodující;
- **pozitivnost** – přistupujeme k druhým lidem vstřícným způsobem, díváme se kladně na situace, do nichž se dostáváme, a i na negativních stránkách dokážeme najít něco přínosného.

Na těchto základech budeme nyní stavět v dalších kapitolách.

Ženské a mužské role ve společnosti

Být ženou

Být ženou je pravděpodobně spíše posláním než být mužem. Od ženy se očekává daleko širší pojetí životních rolí: být Milenkou, Manželkou, Matkou, ale ona sama třeba ještě navíc chce být Manažerkou. Nebo se prosadit jiným způsobem, který nezapadá do těch prvních tří M. (Což je novodobá varianta německých válečných zásad *Kinder – Küche – Kirche* neboli „děti – kuchyň – kostel“.)

Mezi dědictvím komunistické výchovy patří i vysoká zaměstnanost žen, vidění ženy jako fanatické funkcionářky (z vlastních zkušeností můžeme potvrdit, že daleko horší než muži), ale také jako utahané zaměstnankyně vlekoucí své dítko za ranní tmy do školky. Tak takhle asi ne.

Na druhou stranu existuje i jiný extrém spojený se ženami – absurdní pojetí emancipace a obviňování mužů ze sexismu. Jako první byli na řadě muži, kteří složili poklonu své kolegyni nebo za ní obdivně hvízdli (nemluvě o těch, kteří by si dovolili poplácat ji po zadečku nebo políbit). Tento trend ovšem nabyl v posledních letech naprosto zvrácené podoby, kdy dát ženě přednost ve dveřích je považováno pomalu za zločin a kdy jsou ze sexismu obviňováni šestiletí školáci, kteří dají pusou své spolužačce. Tzv. *sexual harassment* (což kdosi u nás krásně přeložil jako sexuální harašení) je dnes noční můrou snad každého šéfa, mezi jehož podřízenými jsou ženy. Asi ani to není správný přístup.

Nejspíše se v tomto výjimečném případě hodí mnohdy opovrhovaná „zlatá střední cesta“. Domníváme se, že by u nás mohla a měla klesnout vysoká zaměstnanost žen (alespoň v období, kdy se mají nejvíce starat o výchovu dětí), a to při současné změně struktury



ženské zaměstnanosti ve prospěch kvalifikovanějších a náročnějších míst. Tedy tak, aby pro nás nebylo neobvyklé setkat se s ženou ve vedoucí funkci – v managementu, v politice, ve státních službách apod. Jistý demografický vývoj v tomto směru (jehož důsledkem byla i klesající porodnost) se po revoluci u nás projevil. Řada žen myslí na kariéru a vstup do manželství nebo pořízování potomků odkládá na pozdější dobu, kdy i finanční zabezpečení pro rodinu bude lepší než na začátku výdělečné činnosti. Nemyslím si, že by to bylo špatně, ale tady je v rozporu hledisko lékařské (ideální věk pro mateřství je mezi dvaceti až pětadvaceti lety, fyziologicky dokonce ještě dříve) a sociální (ideální podmínky má rodina spíše po třicítce). Jistým řešením je zvyšování průměrného věku spíše u partnera než u partnerky.

Manažerka, která se věnuje plně své práci, musí vyřešit základní otázku: zda dříve zaměstnání, nebo osobní život. Má-li partnera nebo i děti, musí řešení vycházet ze vzájemné dohody. Bez ní není možné, aby v jedné rodině oba dva (tj. manžel i manželka) „dělali kariéru“: zanedbávané děti by brzy zemřely hladem nebo by začaly v partách přepadávat důchodce. Že to jde, dokazuje řada případů úspěšných manažerek či některých, ale opravdu jen některých političek. Pokud oba z páru chtějí něčeho dosáhnout, pak je třeba kooperovat, nebýt sobecký či sobecká, dohodnout se na způsobu života.

Je pochopitelné, že na významná místa se ženy neprosadí nějakým podpůrným sociálním programem, ale jen a pouze vlastními schopnostmi. Jejich součástí musí být i schopnosti zvládnout tuto stránku sociálně-psychologicky, tj. po stránce jednání s lidmi, mezilidské komunikace a našeho oblíbeného společenského chování.

Na ženu účastníci se společenského života jsou kladeny různé požadavky podle toho, v jaké roli zde vystupuje. Odlišný způsob chování a jednání se očekává (je pro okolí přijatelný) od matky s dětmi, jiný od manželky nebo přítelkyně doprovázející významně postaveného partnera, jiný od ženy, která se sama prosadila jako osobnost, a zcela jiný od mladé dívky, hledající nejen své místo ve společnosti, ale teprve samu sebe.

Z toho vyplývá i nejvhodnější způsob chování. Matce s dětmi prokazujeme ve společnosti úctu, má však zodpovědnost za chování svých dětí a měla by je vést k dodržování společenských konvencí. Partnerce významného muže (politika, obchodníka, umělce...) je prokazována úcta více odvozená od významu jejího partnera, méně jí osobně. (Není to třeba úplně správné, ale je tomu tak, a těžko se na tom dá něco změnit.) Proto účastní-li se nějaké akce jako doprovod a „ozdoba“ svého partnera, nesnaží se za každou cenu „nacpat“ se do popředí a strhnout na sebe pozornost. Je to jeho práce, jeho obchod, jeho poslání, a úkolem ženy je podpořit partnera a vhodně jej reprezentovat.

Významné ženské osobnosti by měla být prokazována úcta dvojnásobná: jako ženě a jako významné osobnosti. Její chování a vystupování tomu ale musí odpovídat. Právě ve vedoucím postavení (a s podřízenými muži) některé ženy zapomínají, že jsou ženami, a s mužským společenským (či pracovním) postavením přijímají mužské manýry – což vede až k nevhodným změnám v oblékání, v úpravě, ve způsobu hovoru, v reakcích na podněty apod. Pozor! Právě v této situaci by se žena neměla zbavovat svých (daleko účinnějších) ženských zbraní, kterých – obklopena převážně muži – může využívat přímo smrtonosně.

Je třeba ovšem varovat před všemi extrémů, a tedy naopak i před ženou, která se neschopnost snaží kompenzovat svou sexuální přitažlivostí, a jsou-li jí vytýkány nedostatky, zneužívá tolerance a větší úcty k ženám.

Samozřejmě erotika a sex jsou vždy určitým problémem. Statistiky říkají, že valná většina mileneckých vztahů vzniká na pracovišti nebo v souvislosti se zaměstnáním. Znamená to, že naše spolupracovnice, podřízené, šéfky či obchodní partnerky jsou ze všech nejkrásnější a nejpritažlivější? Že spolupracovníci a šéfové jsou největší lamači ženských srdcí? Omyl. Je to tím, že v tomto prostředí máme nejvíce příležitostí pro navázání vztahu.

Nemyslíme si, že ideální je takové pracoviště, kde se myslí jen na práci, ale stejně tak jsou vzdáleny ideálu firmy či instituce, kde se hraje hra Každý s každým. Navázání nějakého vztahu je věcí svobodné vůle obou stran, přičemž každá z nich má mít možnost říct NE. Jsou-li dodrženy tyto podmínky, potom nelze odsuzovat. Velmi často se ale setkáváme, speciálně ve vztahu nadřízený–podřízená (ale i šéfka–zaměstnanec), s tím, že k navázání intimního vztahu vede nátlak nebo sliby ze strany jedné, obavy či touha po výhodách ze strany druhé. Pro tento případ bychom měli umět taktně odmítnout návrhy, které nám nejsou docela vhod. Považujeme za nesmyslné, aby sekretářka, které se zeptá šéf, zda s ním půjde na večeři, běžela k soudu nebo na policii. Na druhou stranu, nestojíme-li o nějaké důvěrnosti (a toto řešení důtklivě doporučujeme v rámci prevence pozdějších obvyklých problémů a zklamání), měli bychom od počátku vytvořit atmosféru, která tento vývoj vylučuje. Chovat se kamarádsky a rovnocenně, neflirtovat, neprovokovat, příležitostně se zmínit o snoubenci či manželovi, a to nikoliv zlehčujícím způsobem (jak mnoho nerozumných žen často činí), zachovávat si zdvořilý odstup (od šéfa i od kolegů).

Zmiňovali jsme se v méně zábavném, leč nezbytném sociálně-psychologickém úvodu této knihy, co to jsou role. I tady, ve vztahu muž–žena–zaměstnání–rodina, je třeba si (po vzájemné dohodě) **rozdělit role a plnit požadavky, které na každého z nás tato role klade.**

V případě špičkové manažerky, jejíž ekonomický přínos je pro rodinu větší než manželův, by bylo nesmyslné, aby těžiště obživy zajišťoval méně úspěšný muž, zatímco ona by vařila svíčkovou a chodila s dětmi na procházky. Je pochopitelné, že toto rozdělení rolí, které je v rozporu s tradicí, bude obtížným psychologickým oříškem pro oba (i pro jejich okolí). Ale pokud bude mít každý z partnerů pocit, že jeho přínos pro rodinu je kladně hodnocen, že je rovnocenný (byť odlišný), mělo by to „klapat“. Žena-manažerka ovšem nesmí zdůrazňovat svoje zásluhy na úkor partnera, který se třeba více věnuje dětem či domácnosti, nebo dokonce jej negativně srovnávat s jinými muži, s nimiž se setkává. Ale to už jsme zamířili do domény MUDr. Plzáka, na nějž se plně v této problematice odkazujeme (a současně upozorňujeme čtenáře na vtipnou a moudrou knihu N. Tanské – viz seznam literatury).

Ale i ženy, které nepodnikají nebo nezastávají odpovědná vedoucí místa, mají ve změnách společenských podmínkách obtížnější situaci. Psychologové a sexuologové hovoří o diagnóze „manželka podnikatele“ (i když se může jednat i o politika, umělce, sportovce apod.). Jejich partner, kterého dříve (a třeba celá léta) viděly po příchodu z práce doma nebo na chatě či chalupě, se kterým trávily dlouhé chvíle a s nímž vedly dialog o věcech oběma stranám důvěrně známých, se vstupem do podnikatelského kolotoče rapidně změnil. Celý den je pryč, a když přijde konečně domů, je buď tak unavený, že hned usne, nebo si další práci rozloží v manželské posteli. Hovoří pouze o svých podnikatelských problémech a pocity, přání či potíže rodinných příslušníků odbývá a nemá na ně čas. Rodina je sice (obvykle) dobře zabezpečena, ale citově strádá.

U tak častých případů, kdy ekonomicky zabezpečená rodina bydlí v tzv. satelitním městěčku, hovoříme dokonce o „zelených vdovách“. Ženy se v tomto postavení ocitly na základě



náhlé změny stylu života, vyčleněny z běžných kontaktů, vytrženy ze svých vybudovaných sociálních okruhů, často bez snadného dopravního spojení. Jde o ženy v domácnosti, které trápí nuda z blahobytu. Jsou obvykle mladé, zabezpečené a vdané. Přesto nejsou šťastné, život je nebaví, nemají co na práci nebo se naopak stresují přehnaným úsilím, aby domácnost perfektně fungovala. Důsledkem je, že se cítí osamělé a zároveň provinilé, protože si říkají, že by měly být spokojené, když mají krásný dům a dostatek peněz.

Těto nové situaci se musí přizpůsobit obě strany: žena nemůže reagovat tak, že začne žárlit na novou konkurenci – mužovo zaměstnání – nebo že se zařídí jinak: pořídí si jednoho či několik milenců. Měla by být mužovou oporou a starat se o běžný chod domácnosti, o fungování rodiny. Na druhou stranu by se jí totální „útěk k plotně“ mohl velmi vymstít: přestala by být použitelná jako intelektuálně a společensky rovnocenná partnerka a muž by si našel vhodnější společníci. Znamená to tedy pokusit se proniknout do „podnikatelského krunýře“, s nímž manžel přichází domů, přeladit jej na radosti i starosti jeho blízkých, „dokopat“ jej k relaxaci. Starat se o duševno, kulturu, rekreaci, pohyb, životosprávu. Je to nejen v zájmu duševního, ale i fyzického zdraví obou partnerů. Vhodné je pěstovat si nějaký vlastní zájem: od tenisového klubu přes jazykové kurzy až po péči o opuštěné kočky a na tuto dobu (s využitím finančního zajištění manžela) si obstarat paní či slečnu na hlídání dětí. Nebýt ublížená, ale dělat něco užitečného pro sebe, rodinu nebo někoho jiného.

Aby byla žena ve svých rolích úspěšná a aby se dobře vyrovnávala s úskalími života, potřebuje – kromě jiného – také dostatek sebevědomí. Jak říká P. Vitoušová (www.bkb.cz), jen zdravé sebevědomí je předpokladem vyšší kvality života.

Sebevědomý člověk je svým okolím akceptován; co zažijeme při styku s lidmi, je zrcadlem toho, co se v nás skrývá. Vždy se nemůžeme vidět tak, jak si myslíme, že nás vnímá okolí. Jinými slovy, pokuste se s tím, jak si myslíte, že vás vidí okolí, srovnat svůj obraz. Pokud si například myslíte, že jste nepřitažliví a nudní, sledujte pouze ty reakce, které

takovému obrazu neodpovídají. Jestliže okolí reaguje s nadšením a obdivem, zjistíte, že jste obdivuhodní. Víte, čím to je? Naučili jste se odkrývat své vlastnosti v zrcadle okolního světa. Uvědomte si, že jediné vy máte na tento obraz vliv a můžete jej změnit.

Čím pozitivněji a jistěji vystupujete, tím lépe jste hodnoceni. Každý člověk má v životě neúspěchy. Důležité je, abychom si z nich nebudovali svůj negativní obraz.

Když už se pro něco rozhodnete, jednejte podle toho. Není třeba se před jinými lidmi stále ospravedlňovat. Kritika vás nesmí znejistit, hledejte v ní pokus o sblížení a zájem o vaši osobu. Vyjádřete k ní veřejně svůj názor a zdůvodněte ho. Připusťte si ale, že můžete také chybovat. Lidé, které považujete za sebevědomé, nejsou bez chyb – pouze mají ve vztahu k sobě méně perfekcionistické nároky.

Máte-li děti, dejte jim najevo, že jsou pro vás důležité. Čiňte tak v každé situaci, i kdyby vám to mělo působit problémy. Děti potřebují pozornost a lásku. Jen tak se bude rozvíjet jejich sebevědomí, které by jim později tolik chybělo.

Pěstujte přátelství. Pozorný pohled, přátelský úsměv nebo pár milých slov jsou víc než prázdné fráze. Presentujte se jako zajímaví a společenší lidé, kteří si zaslouží pozornost.

Ženy se již několik desetiletí snaží vypadat silnější, než ve skutečnosti jsou. Měly by si přiznat, že některé věci nemohou samy zvládnout, bez zbytečného ostychu to dát najevo a umět požádat o pomoc. Měly by si umět ponechat svoji křehkou ženskost, ale též se vyvarovat být zcela ve vleku muže. Moc se nám líbí označení otce našeho přítele Ondřeje Neffa, spisovatele Vladimíra Neffa, že žena by neměla být „uchňachňaná“. Co si pod tímto výrazem představit, naznačuje již libozvučnost slova samotného: ženu, která se neumí rozhodnout, svým názorem si není jistá, stále si na něco stěžuje, prostě chňachňá. Jestliže tedy chcete poznat, zda žena tuto vlastnost má, vezměte ji do restaurace a počkejte, co vám odpoví na otázku „co si dáš“. Bude-li odpověď „já nevím“, „já ani nemám chuť“, buďte ve střehu. Jestliže odpoví jasně a se smíchem „utopence a pivo“ (nebo „šampaňské a kaviár“), o uchňachňanosti nemůže být řeč.

Být mužem

Stále častěji se v různých časopisech, ale i ve vážných odborných knihách objevují úvahy o tom, jak je dnes obtížnější být mužem než ženou – alespoň v moderním západním světě. Ženy se derou na místa, která byla doposud výlučnou doménou mužů – jsou prezidentkami, ministryněmi, a dokonce i vojenskými pilotkami! Mladé agresivní ženy zaplavily byznys (tvrdí se, že obchodnice s cennými papíry a devizami jsou úspěšnější než obchodníci), vtrhly do nočních klubů a jaly se zde nejen balit chlapy, ale – a to je vrchol všeho – popíjet s kamarádkami pivo a dívat se na fotbal.

Je to dobře, protože si můžeme říci, že nepotřebujeme žádné vládní nebo občanské orgány a organizace pro podporu žen a jejich rovnocenných příležitostí? Nebo je to jen „špička ledovce“, pod níž pluje většina žen ve své výše popsané tradiční trojroli? Těžko absolutizovat. Moderní doba a moderní svět přinesly skutečně mnoho možností pro zrovnoprávnění žen a mužů; otázkou je, zda to je vždy ideální řešení.

Domníváme se, že neexistuje jeden možný a společensky přijatelný model soužití muže a ženy. Nemyslíme si, že klasické patriarchální rodině odzvonilo. Ale nemyslíme si, že



volný svazek muže a ženy je nemravný a že v něm nemohou být vychováány děti – a to často úspěšněji než ve zmíněném klasickém modelu. Stejně tak se nebudeme pohoršovat nad svazky lidí stejného pohlaví. Každému, co jeho jest – pokud to neomezuje svobodu či nepoškozuje zájem jiného.

Již zmíněný klasický model, kdy muž se vydává do lesa ulovit mamuta a žena udržuje ohniště, popřípadě muž odchází jezdit s nákladákem a žena vaří doma vepřo-knedlo-zelo, může oběma vyhovovat. Ale předpoklad je, že opravdu oběma. Nelze si vynucovat: „Já budu jezdit s nákladákem, protože jsem chlap, a ty vař“, je-li současně ženě nabízeno zaměstnání s dvojnásobným platem a ona o toto zaměstnání jeví zřejmý zájem. Stejně hodnotný je model opačný – i když objektivně podotýkáme, že se s ním smíří jen malá část mužů (je to zatím zakódováno v genech; ale kdoví, jak tomu bude za další století).

V takovém případě by měl muž být schopen ocenit podíl své partnerky na finančním zajištění rodiny, nesoupeřit s ní a rozumně se dohodnout na přerozdělení rolí, ujmout se většího podílu na péči o děti a domácnost. A podporovat svoji partnerku!

Při pozorování některých dvojic máme často pocit, že ženy nejen dospívají dříve, ale jistý nadhled nad partnerem jim zůstává i v době, kdy by se podle psychologů měli muži ženám vyrovnat. Snad je to jistý praktičtější vztah k životu, schopnost organizovat věci okolo rodinného (či párového) života, kdo ví. Proto jsou někdy úspěšnější vztahy, kde nejsou oba dva stejně staří, resp. kde muž je alespoň o něco starší než žena. Umožňuje mu to vyrovnat tento handicap.

První kontakty

Komunikace mezi lidmi

Neverbální komunikace

Kterými prostředky neverbální komunikace si lidé něco sdělují (podle J. Křivohlavého, 1977):

- vzájemná blízkost či oddálení;
- tělesný kontakt;
- vzájemná poloha, orientace obou lidí;
- zaujetí postoje, pózování, poloha nohou;
- gesta, pohyby rukou;
- pohyby hlavy, kývání apod.;
- mimika, pohyby obličejových svalů, pohyby očí, pohledy;
- vzhled a úprava člověka.





Povězme si něco bližšího o některých projevech komunikace (v detailech odkazujeme například na knihu D. Lewise *Tajná řeč těla*).

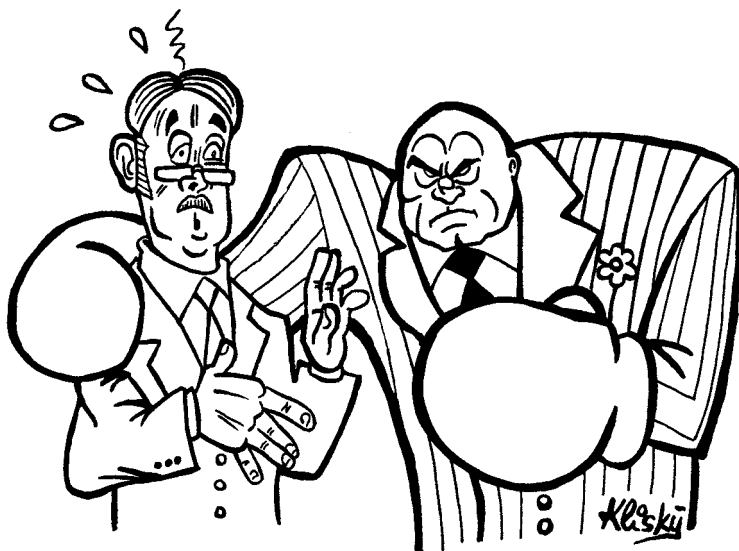
Blížkost či oddálení

Zde se odráží vzájemný vztah dvou lidí: s někým hovoříme z dálky, s někým se snažíme zaujmout co nejbližší, nejintimnější vzdálenost. Každý člověk má okolo sebe pomyslně vytyčený určitý prostor, který považuje „za svůj“, za své teritorium. A stejně jako u zvířat, i u lidí je tato vzdálenost různá. Když ji někdo překročí a dostane se tak do naší intimní sféry, vyvolá to v nás kladnou nebo zápornou reakci – podle toho, jaký k dotyčné osobě máme vztah. Ale reakce přijde v každém případě. Při pohybu mezi lidmi člověk dělá neustále manévry, aby omezil vnikání jiných lidí do svého teritoria nebo se vyhnul přímým dotykům s neznámými nebo nepříjemnými osobami. Když například jedeme v tramvaji, držíme se tyče. Pokud se někdo chopí vedle nás tyče tak, že se dotkne naší ruky, naši první a automatickou reakcí je svoji ruku odtáhnout. (I když poté, co si druhou osobu prohlédneme, můžeme zase začít ruku nenápadně přibližovat.)

Využíváním této vzdálenosti (intimního teritoria) lze také s lidmi manipulovat. Při hovoru můžeme dosáhnout toho, aby nás dotyčný následoval, protože se snaží (je-li dostatečně zaujat) nepřerušit hovor tím, že by zvětšil vzdálenost mezi námi, nebo aby před námi naopak ustupoval, protože se k němu přibližujeme.

Tělesný kontakt

Jde o častou složku naší komunikace a našeho jednání s lidmi. Je součástí různých druhů pozdravů, ale slouží i pro předávání zpráv různého charakteru, pro vyjadřování názoru a postoje apod. Možností tělesného kontaktu je mnoho: podání ruky – polibek ruky – polibek na tvář – na ústa – na čelo – obejmutí – poplácání – pohlazení – tření nosu o nos, ale také facka nebo odstrčení. Nejčastější formou tělesného kontaktu mezi lidmi je podání ruky (tím se budeme podrobněji zabývat v kapitole věnované zdravení a jiným formám



společenského styku). Důležité je si uvědomit, že tělesný kontakt, ať už je jakéhokoli druhu, je jedním z hlavních činitelů, podle nichž si o nás druzí lidé dělají dojem. Je to přece jen intimní záležitost, a proto mu – ať chceme, nebo nechceme – přikládáme větší váhu než třeba vzdálenějším gestům nebo pohybům hlavy.

Vzájemná poloha dvou lidí

Je určena osami a rovinami těl, a stejně jako postoj těla vypovídá o vztahu lidí vůči sobě i o jejich vnitřních stavech. Podle vzájemné polohy lze odvozovat, kdy se lidé spolu hádají nebo mají vůči sobě nevraživé pocity, kdy jde o rovnoprávné přátelství, kdy o nekritický obdiv nebo vztah podřízenosti apod.

Pohyby rukou, gestikulace

Neodmyslitelně provázejí hovor, monolog, diskusi, přednášku i projev. Od širokých, rozmáchlých gest až po úplnou strnulost – to je obsáhlé spektrum možností. Sdělným prvkem je nejen rozměr gestikulace, ale i její dynamika: prudkost, zrychlování a zpomalování, zaměření gest.

Kývání hlavy

Vyjadřuje naše přitakávání nebo nesouhlas s tím, co druzí říkají. Hlavou pokyvujeme, vrtíme, skláníme ji nebo hrdě zdvíháme, a tím vyjadřujeme svůj postoj, své vnitřní rozpoložení.

Obličej a jeho mimika

Je vůbec nejbohatším sdělovačem neverbálních zpráv. Je to vlastně jakési zrcadlo, které nastavujeme druhému a v němž se odráží naše duševno. V dolní části obličeje se vytváří úsměv a smích: upřímný i ironický. Úšklebkem nebo pousmáním dáváme najevo svůj vztah k druhému a k tomu, co říká, aniž bychom museli ztrácet čas dlouhými řečmi. Horní část obličeje, zejména čelo, je citlivým sdělovačem vnitřních stavů – našich starostí a problémů.

Vůbec nejdůležitějším prvkem v procesu komunikace jsou oči! Jsou také tím prvním, čemu věnujeme pozornost při pohledu na druhého člověka. Činíme tak zcela automaticky – instinktivně. Jestliže jako muž spatřím půvabnou dívku ideálního vzhledu a postavy, můj první pohled bude automaticky směřovat do jejích očí – i když pak jej třeba rychle přenesu jina. Rčení „z očí do očí“ také podporuje naši představu o důležitosti pohybů oční koule, víček, obočí a jejich bezprostředního okolí včetně kořene nosu. Sledujeme, kam, kdy a jak dlouho se člověk dívá, jak často se tam pohledem vrací atd. Pohled z očí do očí je mimořádně nabitý emocemi a liší se podle vzdálenosti lidí od sebe, jejich pohlaví a dalších faktorů. Konečně to, jakým způsobem sestavíme svaly v bezprostředním okolí očí, představuje ještě jeden obličejový prvek komunikace. Největší nezdvořilostí je se při hovoru nedívat do očí vůbec, ale tékat všude okolo nebo – jak bývá někdy zvykem – vytukávat esemesku či si jinak pohrávat s mobilem.

Vzhled a upravenost

Patří také k projevům neverbální komunikace. Podle vzhledu a úpravy můžeme usuzovat na důležitost, která je dané příležitosti přikládána. Podle oblečení se také mění naše pocity: od plných nejistoty přes zvláštní a slavnostní po běžné, každodenní, nebo dokonce nepříjemné,

plné hněvu. Ale i způsob, jakým – být drahé a kvalitní – oblečení na sebe „naházíme“, zda si nevezmeme boty různé barvy nebo propocenou a pomačkanou košili, to vše je důležitou součástí našeho působení na lidi okolo nás.

Jednou z možností, jak eliminovat vliv celodenního nošení určitého oblečení, je převlékání se v práci, a to nejen když si natahujeme montérky k soustruhu, ale i obleku či kostýmu. (Příslověčným americkým manažerským trikem je mít ve skříni dva stejné obleky a v průběhu vyčerpávajícího dne si je převléknout. Samozřejmě ještě většího úspěchu dosáhneme, pokud se můžeme i osprchovat; není-li to možné, použijeme alespoň deodorant a vyčistíme si zuby nebo použijeme ústní vodu.)

Osobní hygiena

K vzhledu bychom mohli ještě přidat vůni či zápach a další pojmy související s osobní hygienou člověka, která také patří k celkovému „designu“ naší osobnosti. Setkali jsme se již několikrát s názorem cizinců, že čeští muži – a dokonce i ženy! – nedbají dosti na odstraňování různých zápachů těla, nedostatečná je jejich úprava vlasů, vousů (či jiných ochlupení), jakož i nehtů apod.

Jádrové mýdlo, použité jednou denně, není ideální variantou péče o osobní hygienu, i když nemáme rádi televizní reklamy na tato témata.

Jenže: každý se potí – někdo více, někdo méně, ale být celý den v jednom oblečení, přes všechny shony, stresy, horko či zimu, nutně zanechá stopy na pokožce u našich pachových žláz. Takže je nutná nejen sprcha ráno (pro zaměstnání) a večer (pro společnost), případně v noci (pro partnera a ke spánku), ale i deodoranty (odstraňují či alespoň potlačují zápachy) a antiperspiranty (proti pocení a jeho následkům). Nadměrné pocení můžeme omezit i vhodnou volbou oblékání – lehčí obleky, prodyšné prádlo.

Čisté zuby a žádný zápach z úst jsou další nutnou podmínkou pro náš společenský úspěch. Nemyslíme si, že je nezbytné si nechat vyrvat méně běloskvoucí, leč jinak běžný chrup bez vad a kazů jen proto, abychom jej nahradili sněhobílým porcelánem. Ale máme-li řídký chrup s mezerami, nebo dokonce chybějící zuby, pak při jen trochu častějším společenském životě či pracovních stycích bychom s tím měli něco udělat.

Součástí hygieny i péče o krásný vzhled je úprava vlasů (vzhledem ke kvalitě šamponů lze bez obav doporučit časté mytí vlasů), ošetřování nehtů (manikúra a pedikúra je i pro muže). Rovněž nesmíme zapomínat na kosmetiku: vůně a mejkap musí být v souladu s naším oblečením. Součástí péče o náš vzhled je i pravidelná návštěva kosmetického salonu, a to jak pro ženy, tak pro muže. Masáže obličeje a pokožky, pleťové masky, odstraňování „závad“ na pleti – to vše patří k pravidelné péči. Snad jen v otázce odstraňování chlupů nebudeme trvat na rovnoprávnosti pohlaví: chlupatá prsa a nohy nejsou podle našeho názoru na mužích – na rozdíl od žen – estetickou vadou.

První dojem

Z těchto všech položek, když si k nim přidáme ještě vlastnosti hlasu a řeči (ne její obsah) a tělesnou soustavu, konstituci, vzniká tzv. **primární (první) dojem** o nás. Jeden o druhém si vytváříme základní soubor poznatků a dojmů podle takovýchto vnějších projevů, tedy na základě informací vnímaných prostřednictvím tzv. první signální soustavy (má ji člověk stejně jako i ostatní živočichové). Vzniká rychle, dokonce i během sekundy. Tento primární

dojem nám umožňuje bezprostředně ovlivnit druhé lidi a připravit tak půdu pro rozhovor, žádost, oznámení..., krátce pro všechny informace zprostředkované řečí a vnímané pomocí druhé signální soustavy (máme ji jen my, lidé).

Zda se vůbec dostaneme k tomu, abychom mohli uplatnit svoji výmluvnost, své myšlenky, je závislé na tomto prvním dojmu. **Na prvotním (primárním) dojmu záleží, budeme-li připuštěni k další komunikaci!**

Řeč – verbální komunikace

Do pojmu „řeč“ spadají jednak lingvistické projevy (jazykové), jednak mimolingvistické faktory, které zahrnují vše, co se týká časové charakteristiky, vlastností hlasu, jiných zvuků apod. Jazykovou a obsahovou stránkou věci se zde zabývat nebudeme: jednak to příliš závisí na konkrétních podmínkách, jednak je to téma, které by vystačilo na několik dalších publikací. Zaměříme se jen na obecné projevy, které doprovázejí naše slovní vyjadřování a které přispívají ke sdělnosti a úspěchu (nebo neúspěchu) naší komunikace. Jsou to:

- rychlost slovní produkce;
- rychlost odpovědi na otázku;
- délka slovního projevu a délka pomlky;
- poměr délek hovoru dvou lidí;
- hlasitost;
- tón hlasu, zabarvení;
- pazvuky, slovní parazita a vata, chyby v řeči.

Řeč patří k tzv. **symbolické komunikaci**. Symbolická komunikace nemusí mít vždy jazykovou formu: v některých kulturách (u některých národů) jsou vyjadřovacími symboly také například květiny, oděv, určitým způsobem upravené vlasy apod.

Všechny složky komunikace musí být při našem projevu v souladu s účinkem, kterého chceme dosáhnout. To znamená: vzhled, postoj těla, gestikulace, výraz obličeje, hlasitost, slovní zásoba, obsah, který chceme sdělit. Když si nedáme pozor, může mimoslovní komunikace dodat našemu sdělení zcela jiný význam, než máme v úmyslu, nebo potlačit jeho účinek.

Prostá výměna informací bez emotivního zabarvení a doprovodu neverbálními vyjadřovacími prostředky totiž není možná. Ani dva matematici, kteří se budou spolu bavit o nelineárních diferenciálních rovnicích (tedy dalo by se říci o zcela abstraktním, neosobním, neemotivním obsahu), se nezbaví přimíchání různých podtextů. První je vedoucí katedry a nositel Nobelovy ceny, druhý není ani kandidát věd, ale má krásnou ženu; jednoho bolí zuby a druhý vyhrál v loterii nezanedbatelný obnos atd. Neverbální doplněk je mnohdy zcela nezbytný. Řekneme-li někomu prostou větu „ty jsi ale dobrý“, pouze tónem a důrazem odlišíme, zda to říkáme pochvalně, lhostejně nebo ironicky – shazovačně. **Zkuste si sami vyslovit tuto větu s různým úmyslem, zaměřením!**

Obsah každé komunikace je tvořen: 1. neverbálním, popřípadě verbálním obsahem, 2. kontextem situace, 3. emotivním akcentem. Řeč či jiný způsob komunikace každé osoby odráží její osobnost – způsob poznávání a myšlení, temperament a další rysy.

Proto především při styku s neznámými lidmi se musíme dopředu zamyslet na tím, čeho chceme dosáhnout, jaký dojem chceme udělat, a tomu přizpůsobit a s tím sladit celé vystupování.

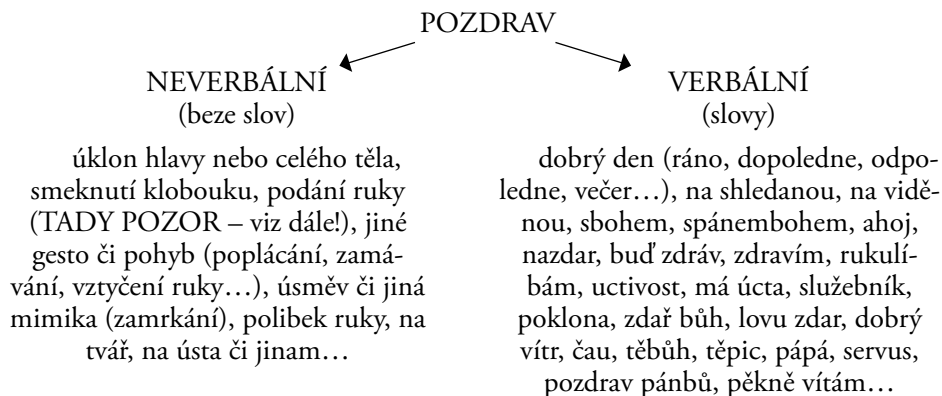
Pozdrav

Pozdrav je nejméně frekventovaná forma společenského styku, a to proto, že jej používáme i vůči lidem pro nás doposud (nebo i nadále) zcela neznámým. Zdravíme samozřejmě své přátele a známé, zdravíme, když někam přijdeme nebo odněkud odcházíme, když se s někým chceme seznámit nebo jej požádat o laskavost. Zdravíme i v obchodním styku, na úřadech, ale i v restauraci nebo kavárně. Pozdrav patří i do telefonního hovoru, dopisu, dokonce i do e-mailu (byť třeba zkratkou, v češtině např. DD – dobrý den). Kdybychom si vedli statistiku, byli bychom překvapeni, kolikrát denně aplikujeme tento základní zdvořilostní úkon.

Pozdrav je důležitou součástí prvního dojmu při setkání dvou lidí a současně jím vyjadřujeme vzájemné vztahy i vlastní náladu. Je to odraz vnitřku našeho „já“ i konkrétní společenské situace. Způsob pozdravu se liší podle stavu zdravícího, podle místa a času zdravení a podle osoby zdraveného.

Zdravit tedy můžeme vesele, smutně, uctivě, nedbale, chladně, vztekale, výhružně, podlézavě, mnohmluvně nebo beze slov, rozmáchlými gesty, decentně – nebo také vůbec ne. Poslední možnost je ovšem zásadně proti pravidlům společenského chování a opomenutí pozdravu lze promínout pouze výjimečně – například padáme-li do výtahové šachty. Někdy je ale úmyslně nepozdravit nejen dovoleno, ale i doporučeno; vidíme-li známého v trapné nebo jiné situaci, v níž by mu mohlo být nepříjemné, že jsme ho vůbec poznali (například víme-li, že je šťastně ženat, a potkáme ho v objetí s milenkou). V takových případech je lépe dělat, jako bychom ho neviděli nebo nepoznali, a raději nenápadně vyčkáme, pozdraví-li nás on.

V dnešní době a v evropských podmínkách zdravíme většinou takto:



Mnohdy se vyskytuje kombinace obou způsobů, např. smeknutí klobouku a pozdrav slovy.

Kněže můžeme pozdravit (zejména jsme-li věřící) „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“ a on nám odpoví „Na věky“ nebo „Až na věky“. Při loučení písemném můžeme použít i obrátů jako „S úctou“, „V dokonalé úctě“, „V hluboké úctě“, „S pozdravem“, „Se srdečným pozdravem“, „S láskou“, „S mnoha vzpomínkami“ a podobně.

Je třeba se zmínit i o módních pozdravech a moderních zpotvořeníích češtiny, které obvykle vznikají tak, že se jejich uživatelé po někom opičí – po populární, leč poněkud šílené moderátorce, po filmu zobrazujícím lidi na okraji společnosti. Tyto novotvary jsou dnes typické zejména pro elektronickou komunikaci (e-mail, ICQ, Skype, SMS, sociální sítě). Asi každého čtenáře napadne něco, co mu straší v hlavě nebo sám používá: čauky, čus, případně čus bus, čauec, ahojte, ahojky, achój či dokonce chojky, eventuálně achojkýý, čahoj, čágo belo apod. (Vulgárnější varianty, kterých je také mnoho, vůbec neuvádíme.)

Tyto „novinky v pozdravech“ nemusíme zcela odsuzovat, nejsou-li v rozporu s obecnou morálkou, nepodněcují-li k nenávisti vůči jiným skupinám občanů a podobně. Především je ale třeba dbát jejich přiměřenosti – používat je pouze v té sociální skupině, kde jsou zavedeny. Napíšete-li pařmenům při domluvě na sobotní večer „Čus chlapi“, je to opravdu jen a jen věc vaší komunity. Píše-li třináctka do diskuse -náctiletých slečen o zpěvácích/líčení/sexu..., pak se zcela jistě nikdo nezhroutí z pozdravu „Achojkýý“, stejně jako se na webech různých náboženských komunit oslovují jejich příslušníci svým typickým způsobem. Že to ovšem nepřispívá k udržení spisovnosti a kvality češtiny, to je také pravdou.

Je však zcela nepřijatelné přenášet tyto zvyklosti do zcela odlišného prostředí. Opravdu není vhodné zdravit vyučujícího „Čaukýýýýý“, případně se do telefonu v zaměstnání ohlašovat neznámým volajícím slovy „Zdar borci“.

Rozhodně bychom se při každém pozdravu měli dívat zdravenému do očí a nepozorovat zrovna sousedovic kocoura Felixe; mohlo by to vypadat, že zdravíme jeho. Nikdy neuškodí malý úsměv, kterým dáme najevo, že máme ze setkání radost.

Jak vidíme, většina druhů pozdravu (a platí to i o zahraničních) je spjatá s čelem, očima, srdcem, rukou. Je to dědictví původních forem pozdravu, který neměl jen formální, ale přímo funkční obsah. (Např. zdvižení rukou a ukázání prázdných dlaní symbolizovalo příchod beze zbraně, s dobrými úmysly, zakrytí očí – jsem oslněn tvou osobností atd.). V mnohých případech se jen dohadujeme, jak některý z pozdravů vznikl.

Do způsobu zdravení se dosti promítají místní zvyklosti, a to jak u nás, tak v cizině: například v některých německy mluvících oblastech se zdraví „Grüß Gott“, vysloveno jako „Kriskot“ (= pozdrav pámbu), zatímco jinde pouze formálním „Guten Tag“ (= dobrý den) nebo východoněmeckou zpotvořeninou „Tschüs“ (= něco jako čau). Ve Švýcarsku je zejména v německých kantonech obvyklým pozdravem „Grötzi“, ale neplývejte jím; pokud pozdravíte dosti věrohodně, budete zahrnuti opravdu zcela nesrozumitelnou „schwizdutch“. V angličtině je nejčastějším pozdravem „Hello“, případně „How are you“ (formálnější), „Good morning – day – night“ (nejformálnější); pro rozloučení se používá také „See you later“ neboli uvidíme se později (pro zdvořilé Angličany je typické, že to použije i mistr popravčí k odsouzení). Americké „Hi“ je dnes již všeobecně známé.



Obdobně jsou místa, kde se lidé více objímají a navzájem se dotýkají (Rusko, Itálie), kde si hlavně podávají ruce (Německo, USA) a kde se vyhýbají vzájemným dotykům (Dálný Východ, Jižní Asie).

Už i k nám přichází zvyk se při pozdravu políbit vzájemně na tvář. Dělá se tak většinou mezi dobrými přáteli a častěji mezi dívkami navzájem. Přičítáme to zejména cestovnímu ruchu a sledování televizních seriálů, tzv. telenovel. Např. ve Francii jsou zvykem polibky tři a v některých oblastech i čtyři.

Desmond Morris ve své knize *Nahá opice* říká: „Zmínil jsem se už, že šimpanzi dosahují míru tím, že natáhnou otevřenou ruku k vítězíci jedinci. Toto gesto máme s nimi společné. Užíváme ho tehdy, když prosíme nebo žebráme. Osvojili jsme si ho také jako rozšířené gesto pozdravu, přátelsky podáváme ruku. Přátelská gesta často vyrůstají z gest podřízenosti. Viděli jsme už, jak tomu bylo s úsměvem a smíchem (mimochodem, obě reakce se objevují v situacích, kdy je třeba dosáhnout usmíření, ve formě bázlivého úsměvu nebo nervózního pochechtávání). Ruku si podávají dva jedinci přibližně stejného postavení, doplňuje se však úklonou a políbením nastavené ruky tam, kde je mezi nimi silná nerovnost. (Se vzrůstající rovnoprávností mezi pohlavími a různými třídami tento projev zdvořilosti mizí, vytrvá však všude tam, kde se uchovává formální přísná hierarchie, jako např. v církvi.) V některých případech se podání ruky mění v potřásání nebo dlouhé srdečné stisknutí. V některých kulturách je to běžný usmířující pozdrav, v jiných se ho používá jen výjimečně, je-li nutno vyjádřit zvlášť úpěnlivou prosbu.“ Tolik z pozice antropologa. Vraťme se opět do naší současnosti.

Zásadně platí, že:

**SPOLEČENSKY MĚNĚ VÝZNAMNÁ OSOBA
ZDRAVÍ JAKO PRVNÍ OSOBU SPOLEČENSKY
VÝZNAMNĚJŠÍ!**